

ЗАКОНА ЗА ДАНЪКА ВЪРХУ ПРИХОДИТЕ В БЪЛГАРИЯ ОТ 1933 Г.

Петър СТОЯНОВ

Abstract: *This publication aims to provide a more in-depth critical view of the Bulgarian Income Tax Act of 1933 from the point of the officially declared motives for its amendment and their relation to the legal framework. With the help of the fact-finding analysis, the argument for complete discrepancy between motives and legislation is defended. The old tendency for fiscal fanaticism and lobbyism, accompanied by contradiction, inadequacy and inefficiency is revealed.*

Key words: *income tax, patent taxation, tax policy*

JEL: N23, N24, N43, N44

1. Увод

Преките данъци представляват фундамента на българската данъчна система през първите десетилетия след Освобождението. В тяхното развитие през междувоенния период обаче се очертава една ясно изразена тенденция към неуспешни експерименти и фаворизирането на определени данъчни субекти, съчетани с намаляване значението на прякото облагане в приходната част на държавния бюджет (Stoyanov, 2015, p. 183). За да разкрие по-добре спецификата на провала в областта на прякото подоходно облагане, вече засегната от автора в дисертация му „Състояние и развитие на данъчната система в България между двете световни войни (1919-1939)“, с настоящата статия той си поставя за цел да направи един по-задълбочен критичен анализ на измененията в Закона за данъка върху приходите от 1933 г. Реформата в Закона за данъка върху приходите от 1933 г. е избрана за изследване, тъй като се развива в разгара на Голямата депресия, най-тежкия от финансово икономическо естество момент за българската държава и нейните данъкоплатци.

Измененията в Закона за данъка върху приходите от 1933 г. са разг-

леждани по-подробно от главния ревизор на Дирекцията за върховен контрол д-р Христо Цонев (Tsonev, 1933) и бившия началник на отделението за преки данъци към Министерството на финансите Васил Николов (Nikolov, 1933). Въпросните публикации представляват по-скоро наставления и коментари във връзка с приложението на закона, докато настоящата статия акцентира върху неговите недостатъци и фрапиращите му противоречия с официално обявените мотиви. Трябва да се отбележи, че статистически данни за резултатите от приложението на Закона за данъка върху приходите след неговото изменение през 1933 г., могат да бъдат открити в изследването на Борис Недков „Развитие на българската финансова система през последното десетилетие“ (Nedkov, 1937).

2. Изложение

2.1 Мотиви: Основен мотив налагащ реформирането на данъка върху приходите през 1933 г. е все по-настоятелната препоръка от страна на Финансовия комитет при Обществото на Народите и кредиторите за засилване на държавните приходи (Tsonev, 1933, р. 5). Горното се съчетава с оформящата се тенденция за намаляване на постъпленията от този тип пряко облагане в следвоенния период, с икономическата криза и др. (Stoyanov 2015, р. 88). Обезпокоително е цялостното състояние на държавните финанси и финансова политика, които с една дума може да се определят като катастрофални. Военните разходи, корупцията, големите политически дългове след войните, нарастващата намеса на държавата в обществения живот и свързаното с това увеличаване на чиновниците и бюрокрацията са абсолютно несъвместими със скромните възможности на българската икономика (Stoyanov, 2015, р. 153). Дисбалансите достигат до изключително високи величини. Извънбюджетните дефицити само за 1929/30 г. представляват почти 55% от редовният бюджет на държавата. За периода от 1928 до 1934 г. общата сума на дефицитите по извънредните бюджети достига 8.7 милиарда лева, сума която е почти 200% от средната величина на бюджета по това време (Stefanov, 1936, р. 3). До този момент данъчната тежест продължава да се носи почти изцяло от дребните, несъстоятелните, слабите в политико-икономическо отношение стопански субекти и съсловия. По-издръжливите,

силните и състоятелните дори в разгара на кризата започнала от края на 1929 г., продължават да бъдат толерирани и субсидирани противно на рационалната икономическа логика. Под различни мотиви и предлози със Закона за насърчение на местната индустрия от 1928 г., Закона за данъчните облекчения на акционерните, командитно акционерните банки и кооперативно кредитните сдружения от 1930 г. и Закона за защита на влоговете от 1930 г. от облагане с данък са освободени почти всички по-крупни пера от печалбите на акционерните дружества, банките и индустриалните предприятия. Освен от Финансовия комитет при Обществото на Народите, за прекратяване на несправедливите облаги и прехвърляна на данъчната тежест към състоятелните стопански субекти накрая се обявява и българският монарх Цар Борис III (Tsonev, 1933, p. 5). Реакцията на законодателя, предвид представения по-долу фактологичен анализ може да определим като поредния изблик на характерната за българската политическа култура привидна осъзнатост и решимост за справяне с проблемите. Депутатите и правителството на управляващата коалиция подкрепят поредните изменения и допълнения в Закона за данъка върху приходите със следните мотиви (Tsonev, 1933, p. 6; Nikolov, 1933, p.1):

1) Да се засилят държавните приходи с по-ефективно облагане на силните стопански субекти.

2) Да се внесе по-голяма справедливост при разпределение на данъчните тежести, като се обърне специално внимание на еснафа, малоимотните и слаби стопански съсловия и класи, които едва прекарват едно сносно човешко съществуване.

3) Да се опрости цялата облагателната процедура, като се внесе яснота, пълнота и прегледност във всички постановления на закона. По този начин да се постигне по-бързо определяне на данъците, чрез една система, която да гарантира събирането на всеки данък до края на бюджетното упражнение на финансовата година, за която е определен.

2.2 Ключови промени в Закона за данъка върху приходите от 1933 г.

Тук е моментът да разгледаме ключовите законодателни промени и, което ще бъде основния акцент в настоящото изследване - отношението им към техните мотиви.

Фундаменталната промяна въведена с измененията на Закона за данъка върху приходите от 1933 г. е въвеждането на патентно облагане за всички видове занятия, от които годишно се реализират приходи до 40 000 лева.¹ Патентът като пряк данък е въведен у нас за пръв път с Закона за патентите от 31 октомври 1885 г., а връщането с близо 50 години назад се дължи на провала в декларационната система за облагане въведена с данъчната реформа на правителството на БЗНС през 1920 г. (Stoyanov, 2015, p. 85). Причини за това могат да се търсят в ниското ниво на данъчен морал, неподготовеността и масовата корупция в данъчната ни администрация (Stoyanov, 2015, p. 85). През 1924 г. правителството на Демократическия сговор приема закон за изменение и допълнение на Закона за данъка върху общия доход, с което процедурата по декларирането става още по-тромава и сложна. Данъкоплатците са затруднени от различните видове декларации и тяхното попълване, като за единствено улеснение може да посочим само различния им цвят (червени, зелени и бели). Най-отговорното задължение е събирането на сведения по декларациите от данъчните инспектори. При тази процедура по новия закон ръцете на финансовите органи остават развързани и от тяхната преценка изключително зависи определянето размера на данъка. Така при недобросъвестни данъчни служители данъкоплатците остават напълно зависими от тях (Djarpunov, 1932). Проверките, които се правят на няколко инстанции и по няколко пъти отнемат много време и поради това в повечето случаи данъците се определят и дължат за период от 2-3 и повече години назад. Изплащането им по-този начин се затруднява и често се отразява катастрофално върху стопанската дейност на данъкоплатците. Данъкът върху приходите на лицата и дружествата достига в този момент своята връхна точка в областта на законодателната си и формална усложненост. Това логично не води до очакваното чувствително повишаване на приходите в сравнение с катастрофалния период при управлението на БЗНС (Stoyanov, 2015, p. 85).

Връщането към патентната система през 1933 г. без съмнение е наложено от голямата нужда за засилване на приходите и по-редовното събиране на средствата. Второто ясно личи от променените срокове за изплащане на

¹ Държавен вестник, 258, 16 февруари 1933, с. 14.

данъка-патент, който за доходи до 40 000 става на полугодия – 7-ми април и 7-ми октомври, вместо визираните в чл. 16 от закона срокове за останалите – 25-ти юни, 25-ти октомври и 25-ти февруари (Nikolov, 1933, p. 10). Патентите се определят от комисия в която влизат данъчни служители и представител на съответното съсловие, въз основа на чистият предполагаем доход, който се обуславя от преценка върху подадена декларация за приходите, вида на занятието или стопанската дейност, капитала, броя на работниците, помещения и др.²

Но нека да обърнем внимание на другите, още по-важни, аспекти от реформата през 1933-та, а именно нейната ефективност, резултати и адекватността ѝ във връзка със официално обявените мотиви за закона.

С въвеждането на патентната система се постига едно значително опростяване на формалностите по-облагането, декларирането и събирането на данъците. Тя обхваща 2/3 от данъкоплатците (Tsonev, 1933, p.5). Тази рационализация обаче може да допадне единствено на финансовата ни администрация. Размерите на данъците за лицата обложени с патент, в много случаи се увеличат, тъй като патентите отразяват предполагаеми, а не реални приходи и постъпленията по тях стават потенциално по-бързи и редовни (Stoyanov, 2015, p. 85). Положението на дребния данъкоплатец след въвеждането на закона от 1933г. се влошава още повече и предвид изключително краткия срок за изплащане на патента – само 7 дни след неговото определяне и наложените жестоки санкции за нарушение – 5% глоба, затваряне на заведението и 1% месечна лихва за забава.³ В този смисъл не бива да ни учудва, че според данните само в София след първия облагателен период има просрочени над 2000 патента (Tsonev, 1933, p. 16). В същото време, когато данъкоплатците упражняващи занятия с дребни доходи са масово заплашвани от затваряне на магазинчета, работилници и налагането на разорителни глоби, останалите с по-високите доходи получават комфортни разсрочки, а в много случаи данъците им не се определят с години (Tsonev, 1933, p. 16). Основната идеята в основата на патентното облагане, според излязлата скоро сред приемането на закона наредба номер 6033 от 27 март 1933 г.,

² Държавен вестник, 258, 16 февруари 1933, с. 15.

³ Държавен вестник, 258, 16 февруари 1933, с. 15.

разбира се, е представена като далеч по-рационална. В нея Министерство на финансите оправдава новия режим на облагане с мотива да освободи данъчната администрация от дребните данъкоплатци. Данъчните така ще могат да посветят повече вниманието си върху по-големите данъчни обекти, които да бъдат по-справедливо определени, за да не се дразни обществото⁴.

В този смисъл трябва да разгледаме дали и как беше обърнато това по-голямо внимание на данъкоплатците с по-високи доходи в новия закон за приходите от 1933 г. Също, както в закона от 24 юни 1925 г. и през 1933 г. остават учредени три вида данъци върху приходите - данък върху занятията, допълнителен данък върху общия доход и данък на дружествата. Данъкът върху занятията е разделен на две части, патентен за доходи до 40 000 лева и пропорционален годишен данък за доходи до 80 000 лева.⁵ Пропорционалният, с проценти между 8 и 10% в зависимост от дейността се определя върху реализирания реален доход, от който се приспадат 18 000 лева необлагаем минимум. С изключение на въведения патентен данък в облагането на доходите до 40 000, за тези до 80 000 лева не настъпва съществена промяна. Остава вниманието ни да се насочи към допълнителния данък върху общия доход, където наистина забелязваме някои интересни реформи. Допълнителният данък върху общия доход до 1933 г. се дължи за доходи над 100 000 лева и е силно прогресивен. След промените през 1933 г., долната граница е свалена на 80 000 лева, но това което заслужава повече внимание е таблицата за облагане в чл. 25 от закона. Ако съпоставим процентите с тези от действалия до 1933 година закон за приходите, веднага ще установим едно сериозно намаление на последните. Докато частта за доходи между 400 хил. и 500 хил. по стария закон се облагат с 23%, по новия само с 16% или с 7% по-ниско; частта между 500-600 хил. по стария закон с 26%, по новия само с 18%, или с 8% по-ниско; между 600-800 хил. по стария с 30%, по новия само с 20%, или с 10% по-ниско; за доходите от 800 хил. до 1 милион и от 1 милион до 1.2 милиона лева отново с 10% по-ниско, за да се стигне за най-високите доходи над 1.5 милиона лева където намалението е с цели 11%⁶.

⁴ Държавен вестник, 3, 4 април 1933, с. 6.

⁵ Държавен вестник, 258, 16 февруари 1933, с. 10.

⁶ Държавен вестник, 92, 24 юли 1925, с. 7; 258, 16 февруари 1933, с. 15.

Нека да видим как е обосновано всичко това в наредба 6033 от 27 март 1933 г. на финансовото министерство. Намалението на прихода, който ще се облага само с данък занятие от 100 000 на 80 000 лева, министерството обосновава така: *„Поради понижението на доходите на данъкоплатците, намалява се пределът на прихода, от който ще се приспадат необлагаемите 18 000 лв. от 100 000 на 80 000 лв., с цел да се запази облога“*⁷. А за да оправдае намалените в таблицата на чл. 25 проценти, същата наредба продължава със следните разсъждения: *„Министерството се надява, че приходите на данъкоплатците ще бъдат по-правилно преценявани и макар, че процентите в таблиците да са намалени, съкровището ще получи значително по-големи суми от допълнителен данък върху общия доход“*.⁸ Четейки последното, наивната и противоречива логика на министерството става очевидна. Напълно очевидна става и основната особеност на промяната в Закона за данъка върху приходите от 1933 г., а именно циничното противоречие между обявените мотиви и приетото законодателство. От една страна, за да се запазят приходите, поради намалените доходи, допълнителния данък се въвежда с по-ниска долна граница. От друга, драстично се намаляват ставките за доходите над 300 000 лева, с което се разчита на по-висока събираемост от големите данъкоплатци. По-високата събираемост в случая, трябва да дойде след така „необходимата“ повишена „социална отговорност“ и открито фаворизиране към данъкоплатците с високи доходи. Особено, на фона на мотивите към закона, в които е заявено точно обратното. Излиза, че чрез това социализиране и фаворизиране, министерство на финансите „разчита“ едновременно да успокои и големите данъкоплатци, и данъчните, да намали корупцията, и да насърчи последните към по-съвестно изпълнение на служебните им задължения. Една подобна мярка, теоретично би имала ефект, но само при ефективно работещи пазарни механизми, реално повишаване на професионалните и материални стимули за служителите, наред с данъчния морал на тази категория данъкоплатци. Подобна тенденция обаче, в периода 1879-1944 г., никога не се е наблюдавала. Финансовият, индустриалният и търговският капитал в България е поставен в условията на „крони капитали-

⁷ Държавен вестник, 3, 4 април 1933, с. 6.

⁸ Държавен вестник, 3, 4 април 1933, с. 7.

зъм⁹, при който неговите печалби са субсидирани, а загубите и рискът социализирани чрез властта на държавата. В този смисъл законодателните промени през 1933 г. са продължение на споменатата тенденция, при която данъчната тежест се прехвърля върху работещите дребни стопански субекти. Според бившия началник на отделението за преки данъци в България има реално поне около 14 000 крупни данъкоплатци, получаващи значителни приходи от акционерен и търговски капитал (Tsonev, 1933, p.16). През 1932 г., самият финансов министър Стефан Стефанов, говори за грубите фискалните престъпления на едрите дружества, като съобщава, че 22 от тях, между които са застрахователни и търговски дружества, тютюневи фабрики, индустриални предприятия, и дори банки, не плащат никакви данъци. Той също заявява: „Аз мога да ви посоча най-малко 100 големи фирми, които могат да платят свободно по 5-10-15 милиона лева, в един период от пет години“ (Getsov, 1934, p. 32). Според таблицата за броя на данъкоплатците с допълнителен данък през 1932/33 г. са обложени само 44-ма данъкоплатци с доход от 500 000 до 600 000 лева, 46-ма с доход от 600 000 до 800 000 лева, девет с доход от 800 000 до 1 милион лева и 11-десет с доход от 1 милион до 1.5 милиона лева (Nedkov, 1937, p. 107). Тази тенденция за укриване на крупните данъкоплатци не се променя и след промените от 1933 г. Предвид намалените ставки и намалелия брой обложени лица, те дори се понижават още повече. За финансовата 1933/34 обложените лица с доход от 500 000 до 600 000 лева са с един по-малко или 43-ма с доход от 600 000 до 800 000 лева с цели 18 по-малко или само 28, с доход от 800 000 до 1 милион лева са с 7 повече или 16, а с доход от 1 милион до 1.5 милиона лева само 4 или 7 души по-малко (Nedkov, 1937, p. 107). Видно от посочените данни, е че единственото реално увеличение на обложените лица се забелязва за данъкоплатците с доходи от 80 000 до 150 000 лева, където броя на декларациите е нараснал драстично (Nedkov, 1937, p. 107). Тази категория данъкоплатци, отново се намира, противно на мотивите в самото дъно на таблицата. Тя именно трябва да понесе увеличението в данъчната тежест на допълнителния данък върху дохода, след промените от 1933 г. Увеличението на броя обложени за финансовата 1933/34 г. лица в тази графа е нараснало повече от двой-

⁹ Този термин страда от определени недостатъци и се нуждае от допълнително прецизиране.

но, от 2308 души през 1932/33 г. до 4974 през 1933/34 г. (Nedkov, 1937, р. 107). Тук трябва да се спомене, че приходите от допълнителен данък според анализа на Борис Недков наистина се увеличават (Nedkov, 1937, р. 105), но увеличението се постига единствено чрез въведеното през 1933 г. намаление в долния праг на допълнителния данък. Това, което Недков също пропуска да каже, е че резултатите за бюджета от това увеличение са незначителни. Независимо от рязкото увеличение на обложените, те попадат единствено в категорията с най-ниски ставки, а в същото време високите ставки са рязко намалени. Приходите от допълнителен данък през 1931/32 г. са 20.1 милиона, през 1932/33 г. – 17.5 милиона, за да се достигне до едва 20.2 милиона лева през 1933/34 г. (Nedkov, 1937, р. 110).

Заклучение

Измененията в Закона за данъка върху приходите през 1933 г. показват демагогията, фаворизацията и цинизма на българската държава в областта на прякото облагане. Анализът на основните промени в законодателството показват пълно противоречие с обявените мотиви за по-ефективно облагане на силните стопански субекти, по-голяма справедливост при разпределение на данъчните тежести, специално внимание за занаятчиите, малоимотните и слаби стопански съсловия. Специалното внимание към по-слабите стопански субекти, законодателят тълкува с една извратена обратна логика. То е реализирано чрез рационализации като въвеждането на патенти, увеличаване на натиска, санкциите и прехвърляне на данъчната тежест именно към лицата с най-ниски доходи, както по отношение на обложените с данък занятие така и по-отношение на тези с допълнителен данък върху доходите. Успоредно с това, на фаворизиращо и социално отношение се радват парадоксално на мотивите именно големите данъкоплатци. Данъчното бреме продължава да се носи изключително от средните и слаби социални съсловия. Постоянните изменения и допълнения във финансовото ни законодателство винаги оставят възможности за фаворизиране на едно малцинство, което обаче държи мнозинството капитал и доход, и което винаги се възползва от предоставените му способности за избягване на законните си задължения към държавата.

Странното е, че в последният период на своята еволюция и след като са опитани всички актуални за модерните и цивилизовани държави данъчни практики, прякото облагане на доходите в България започва да се връща постепенно към опростената и примитивна система на патентното облагане. Прогресивното - подоходно облагане и дори пропорционалното се провалят напълно, защото винаги са се основавали на изискването за вярно и точно деклариране на доходите и професионалната работа на администрацията. Подобни явления могат да се наблюдават само там, където политическото съзнание и култура на гражданите са способни да създадат едно здраво, лишено от остри противоречия общество.

Философията зад данъчната реформа от 1933 г. е изразена най-добре не от кой да е от самия финансов министър Стефан Стефанов, който заявява: „*Пари ми трябвават! Принуден съм да взема от където мога и където намеря!*“¹⁰

REFERENCES:

- Djapunov, V 1932, *Taxes, predation of the treasury and commercial books*, Sofia. (in Bulgarian)
- Getsov, P 1934, *State, people and taxes*, Sofia (in Bulgarian)
- Nedkov, B 1937, *Development of the Financial system of Bulgaria during the last decade*, Sofia. (in Bulgarian)
- Nikolov, V 1933, *Comment on the Revenue Tax Act of 1933*, Sofia. (in Bulgarian)
- Stefanov, I 1936, 'The state revenue budget', *Magazine of the Union of Popular Banks*, vol. 10, no. 1, pp. 2-15. (in Bulgarian)
- Stoyanov, P 2015, 'Status and development of the tax system in Bulgaria between the two world wars (1919-1939 г.)', PhD Thesis, UNWE, Sofia. (in Bulgarian)
- Tsonev, Hr 1933, *On the Income Tax Act*, Sofia. (in Bulgarian)

Correspondence address:

Peter Stoyanov – Assistant professor, PhD
University of World and National Economy
Department of Political economy
1700 Sofia, Student Town, UNWE
Tel.: (+ 359) 887 292421
E-mail: petisto@gmail.com

¹⁰ Стенографски дневници, 23 ОНС, II РС, 28. 11. 1932, с. 834.